

המחנך: לא, שום אדם אינו יכול להיות שופט לעצמו. כל ריב יש להביא לפני בית דין. בית דין שדנים על פי דין תורה אינם דנים אף פעם "מידה כנגד מידה". רק ה' מעניש לפעמים מידה כנגד מידה, כדי למנוע התפשטות מעשים רעים בעולם. בזמן מלחמה גם בני אדם נוהגים לפעמים בעונש של מידה כנגד מידה וכן עשו עם אדוני בזק. (המחנך יוסיף: אי אפשר ללמד הכל בפעם אחת. בהזדמנות אחרת אבאר לכם את דין התורה של "עין תחת עין", הדומה למה שעשו לאדוני בזק, שלמעשה אין עושים כן אף לרשע גדול שהוציא עין חבירו לאחר התראה וקבלת התראה, מפני שאם יעשו כן אפשר שימות הנענש. אבל באדוני בזק לא פחדו שמה ימות, כי ראוי היה אף לעונש כזה).

הערה כללית: הכרחי שהמחנך יסביר את היסודות הנ"ל תוך לימוד פרק א בספר שופטים. יסודות אלו, יעשירו את מחשבת התלמיד, גם הצעיר ביותר.

את שאר הפסוקים ילמד המחנך לפי השיטה הרגילה של ביאור המלים והפסוק ללא אריכות מיוחדת, שעלולה להכביד על התלמיד ולגרום שלא יזכור בכלל את אשר למד. הרחבת דברים על הנושא הנזכר ימצא המחנך בדעת סופרים.

פרק ב נושא ראשון: פסוקים א-ה.

בני ישראל נענשים מפני שריחמו על עובדי האלילים.

המחנך: היום אין אנו יכולים להרגיש ולהעריך כמה רע היה בעולם כאשר כל האנשים עבדו לאלילים ולא היה להם שום חוקים מאת האלקים להבדיל בין טוב לרע. גם היום יש עובדי אלילים, אבל כמעט כולם מושפעים מחוקי ה' שבתורה ושומרים על סדר מסוים בחיים. פעם לא היה כן.

כדי להפסיק קצת את רעת עובדי האלילים הקדמונים ציוה ה' את עם ישראל לגרש מהארץ הקדושה את כל אלו שלא הסכימו לקבל על עצמם לקיים את יסודות החיים ההגונים שהם שבע מצוות בני נח (ביארנו זאת בתחילת ספר יהושע). ארץ זו קטנה מאד ביחס לארצות הברית וארצות אחרות בעולם. (תוכלו לראות כמה קטנה היא אם תסתכלו על מפת העולם. על הגלובוס כמעט שלא תוכלו למצוא אותה).

ארץ זו נקראת בשם ארץ כנען וגם בשם "ארץ שבעת האומות". עמים אלה היו קטנים מאד, כי כולם ישבו בארץ הקטנה (מהם היו בני עמים גדולים שחיו במקומות אחרים סמוכים לארץ). אין אנו יודעים כמה אנשים היו בכל שבעת העמים. אולי כמה עשרות אלפים, אולי כמה מאות אלפים, אבל לא הרבה יותר. לעמים אלה היו מנהגים מושחתים ומקולקלים, אף שחיו בארץ שצריכה להיות קדושה מאד.

ה' ציוה לגרש את האנשים האלה מהארץ. אם הם היו עוזבים מרצונם - לא היו נוגעים בהם, וכן אם הם היו מסכימים לקבל עליהם שבע מצוות, שכל בני האדם מחויבים בהם וכמעט כל אדם הגון בגויים מקיים אותם - לא היו נוגעים בהם והם היו יכולים להישאר בארץ. אבל הם לא הסכימו לזה. על כן, נאלצו בני ישראל להילחם בהם. אבל בני ישראל רחמנים הם. כשעמדו משה ויהושע בראשם הם הכריחו את העם להילחם. אחר כך לא רצו ישראל להילחם והשאירו גויים רבים בארץ. דבר זה נחשב להם כחטא גדול, כי על ידי זה הוכיחו שאין הם דואגים לקדושת הארץ. מצאו נא היכן זה כתוב בפרק ב?

תלמיד: בפסוק ב: "ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ וגו' ולא שמעתם".

המחנך: מה היו צריכים לעשות למזבחות שלהם?

תלמיד: לנתץ אותם, כדי שלא יעבדו לאילים בארץ הקדושה.

המחנך: האם הם עשו כן?

תלמיד: לא.

המחנך: למה? (ראה בדעת סופרים). כאן בודאי תתפתח שיחה רחבה בכיתה ויהיו דעות שונות. אולי יהיו תלמידים שיטענו כי יש ליתן חופש לכל איש לעשות כרצונו. המחנך יסביר שגם בארץ חופשית לא יתנו אפשרות של פעולה חפשית לקבוצות קיצוניות המבקשות להשחית את סדרי החיים. בארץ הקדושה אי אפשר היה להשאיר עובדי אילים. יתכן מאד שבני ישראל באמת אמרו שהם חפצים ליתן חופש כזה בארץ, אבל זה היה נגד רצון ה'. בני ישראל נענשו על זאת. לאחר מכן יציע המחנך לתלמידים לקרוא בספר ולראות מה היה העונש. התלמידים בודאי יתקשו בכך, כי יש גם מבוגרים המתקשים בזה. המחנך יציע לתלמיד אחד לקרוא בקול רם פסוק ג.

התלמיד קורא: "וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם" - הגויים לא יגורשו וישארו בארץ.

המחנך יפסיק אותו ושאל: אם כן, זה בעצם מה שהם רצו. ומה עונש יש בזה?

מעניין יהיה לשמוע את דעות התלמידים בנדון. אפשר והתלמידים יעלו דעות מענינות. אם השיחה תתנהל מתוך שלווה ומנוחה יגיעו התלמידים מעצמם להסברים יפים שהמחנך יכוונם וירחיבם. היהודי הוא רחמן יותר מן הגוי, בפרט מן הגויים עובדי האילים. היהודי ירחם על הגוי גם בזמן שהיהודי חזק אבל עובד האילים לא ירחם על היהודי בעת שהוא יהיה חזק. הם ישבו בצד בני ישראל ובכל הזדמנות התנפלו עליהם, שדדו את רכושם ואף הכו אותם נפש. הם גם לימדו את ילדי ישראל לעשות מעשים רעים. לאחר שעשו כן הסכימו בני ישראל לגרש את עובדי האילים, אבל ה' לא נתן להם כוח לכך. נגזר שהגויים הרעים יענישו את ישראל על שהיו טובים אליהם שלא בצדק. לאחר הסברים אלו ילמד המחנך את הפסוקים הנוגעים לענין זה בביאור המלים בלבד. גם בענין זה ימצא המחנך הרחבת דברים בדעת סופרים.

נושא שני: פסוקים ו-יד

הדור החדש – לא יודע לעבוד את ה' כראוי.

המחנך: היום נלמד על דבר מאד לא טוב שקרה אז והוא מצוי גם היום בתוכנו. הוא אירע גם בארצות הברית וארצות אחרות.

תקראו כולכם בספר פרק ב פסוק י.

התלמידים קוראים: "וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו".

המחנך מפסיק: מי זה היה הדור שעליו נאמר כאן?

תלמיד: אלו שלמדנו עליהם לפני כן. הדור שנכנס לארץ וכבש אותה והתנחל בארץ.

המחנך: מפי מי למד דור זה תורה?

התלמידים: מפי משה ויהושע. הזקנים שבהם אף עמדו ליד הר סיני וראו בהתגלות ה' לישראל. רוב ימיהם הם לא עבדו, כי אכלו במדבר את המן והיה להם הרבה זמן ללמוד בתורה.

המחנך: טוב נמשיך לקרוא, "ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל". מפי מי למד תורה הדור החדש?

תלמיד: מפי מורים בני הדור הקודם.

המחנך: זה היה הדבר הקשה ביותר. בימי הדור הקודם היו יחד במדבר. היו שם משה ויהושע וחכמים רבים אחרים, כולם היו פנויים ללמד ולכולם היה פנאי ללמוד. אבל כאשר "הלכו איש לנחלתו לרשת את הארץ", כמו שכתוב בפסוק ו, ישבו אנשים רבים במקומות קטנים שלא היו שם מורים טובים. האנשים גם היו עייפים מן העבודה בשדה, לא היה מי שילמד ולא מי שרוצה ללמוד.

תלמיד: האם לא היו אז גם ערים גדולות שישבו שם אנשים רבים ומורים רבים?

המחנך: בודאי, היו בארץ ערים גדולות ובצורות ששם חיו אנשים רבים. שם גם היו מורים, לא כל כך הרבה כמו במדבר כשהיו כולם יחד וכל איש יכול היה לבחור לו מחנך טוב לבניו. אבל בערים גם כן היו דברים שגרמו כי לא ילמדו הרבה תורה. בני ישראל התעשרו מן המלחמות לכיבוש הארץ ועושרם גדל והלך. היו להם עסקים רבים, הם עשו בגדים מצמרם של הכבשים ועסקו במסחר בארץ ועם אנשי השירות שעברו בארץ. הם גם העסיקו את ילדיהם הצעירים שנמשכו לעבודה, לפעמים אף נגד רצון ההורים כי לא כל הילדים הצעירים רוצים ללמוד. עברו כעשר שנים והנה ראו שגדל דור חדש שאינו דומה בכלל לדור הקודם. הם לא ראו בעיניהם את הניסים הגדולים ולמדו עליהם מעט. הם ידעו שבני ישראל חייבים להיות שונים בהחלט מן האנשים האחרים, אבל זה היה קשה ולא מובן, כי בחיי עובדי

האלילים לא היה שום דבר שיהיה דומה למה שיש בחיי ישראל (זה היה יותר גרוע מאשר היום, כאשר גם הגויים מקימים דברים רבים מתורת ישראל). בפרט קשה היה להם להתרגל למחשבה כי יהודים חייבים ללמוד תורה "לשמה", רק לשם מצוות לימוד תורה ולשם הדרכה בחיים הרוחניים ולא לתועלת חומרית. (דבר כזה איננו נמצא גם בגויים היום, אף שהם לומדים הרבה). גורמים אלו הביאו לכל הרעה שכתוב עליה בפסוקים יא, יב ויג.

תלמיד: אבל לא היו אז רק אנשים צעירים, מה עשו הזקנים, למה הם לא ציוו על הילדים ללמוד, למה לא הביאו מורים ממקומות אחרים?

המחנך: צדקת מאד, זה היה חטא גדול. גם של הזקנים והחכמים בעם. אומנם בתחילה הם לא ידעו שזה יהיה כל כך רע. הם היו בטוחים שבני ישראל ידעו מעצמם להתנהג בדרך הטובה וילמדו מרצונם הטוב את התורה הקדושה. אבל אז היה דבר אחד שונה מאשר בימינו: ה' שמר מאד את ישראל ומיד שחטאו העניש אותם, למען ידעו שדרכם לא נכונה, כמו שכתוב בפסוקים יד-טו. נלמד אותם יפה ונכיר מתוכם כי יש עונש שהוא בעיקרו לשם הדרכה, לשם מניעה מעשיית הרע בעתיד. זה עונש מכובד ביותר ובו נהג ה' עם ישראל.

תלמיד: האם בימינו אין ה' נוהג כן?

המחנך: תמיד יש עונש, אבל פעמים רבות הוא בא רק לאחר זמן רב והאדם אינו יודע בגלל מה הוא נענש ומה הוא צריך לתקן. וכן יש עונשים שהם רק מתוך כעס על הרע שנעשה או במקרה הטוב - כדי לכפר על החטא, אבל לא לשם הדרכה, לשם ייצוב החיים.

תלמיד: למה ה' עושה כן?

המחנך: מפני שהוא חפץ שאנחנו בעצמנו נבחר להיות טובים על פי התורה שנתן לנו ואין הוא משתמש בכוח ובעונשים אלא מפעם לפעם. ויש שעובר זמן רב בין עונש לעונש. דבר שאדם עושה תחת לחץ חיצוני אין לו ערך רב. דבר זה אתם יודעים יפה מעצמכם!

תלמיד: ולמה אז ה' העניש מהר?

המחנך: גם היום לפעמים ה' מעניש מהר. אולי זה יהיה מובן לכם רק כשתלמדו יותר ותכירו את יסודות התורה. אבל בכל זאת אגיד לכם קצת מזה: כאשר צדיק חוטא, ה' ממהר להעניש אותו, כדי שיפסיק לחטוא ויתקן מעשיו. וכן היה אז עם בני ישראל. כל בני הדור הקודם היו צדיקים. גם בני הדור החדש חטאו שלא בכוונה. לכן מיהר ה' לעורר אותם לתשובה וזה היה באמת לתועלת. בני ישראל תיקנו את מעשיהם וה' חזר לסייע להם.

תלמיד: אם צדיק נענש יותר מהר לא כדאי להיות צדיק.

(הערה למחנך: שאלה זו לא כדאי לעורר כל עוד אין תלמידים השואלים זאת. אולם המחנך עצמו חייב להיות מוכן להשיב לשאלה זו שנשאלה במקרים שונים על ידי תלמידים).

המחנך: כדאי וכדאי מאד להיות צדיק על אף הקושי שבדבר. אולי קל יותר להיות כציפור באוויר או כמו דג במים, בכל זאת, כדאי להיות אדם בגלל כל הדברים הגדולים והחשובים שאדם יכול לעשות. איזה טעם יש ליער שאין שם בני אדם אלא ציפורים בלבד? כך הוא גם עם צדיקים. העולם צריך אנשים טובים, אנשים צדיקים. מאושר הוא האיש שיכול להיות צדיק. על זה נלמד עוד הרבה, זאת תבינו בעתיד, אם תרצו.

הרחבת דברים בנושא ימצא המחנך בדעת סופרים.

נושא שלישי: פסוקים יד-כג

ה' כועס על ישראל

המחנך: היום נלמד על דבר שהולך ונשנה פעמים רבות בחיינו.

ה' חפץ שבני ישראל יהיו הטובים ביותר בין בני האדם וכולם ילמדו מהם כיצד להיות טובים. כאשר הם אינם עושים כן הוא כועס עליהם. בתחילה ה' אינו עושה להם דבר לא טוב, אלא מחכה אולי הם יתקנו את מעשיהם מעצמם. כאשר ממשיכים בדרכם הלא טובה - ה' מביא עליהם צרות בידי אנשים, כמו שונאים, שודדים או בידי הטבע, כמו מחלות, הפסד כספים ודליקות, כדי שהם ידעו שאין להם רשות להיות אנשים לא טובים. והנה כך קרה לאבותינו בתחילת ישיבתם בארץ ישראל. נקרא נא פסוק יד.

תלמיד: אבל הלא למדנו כי הם לא למדו איך להיות טובים. אם כן, איך אפשר היה להענישם?

המחנך: נכון מאד. העונש היה בעיקר לבני הדור הקודם. אמנם הילדים סבלו גם כן והוריהם הסבירו להם שלא טוב הם עשו שלא למדו ולא שמרו את התורה. בזכות הילדים הקים ה' לישראל אנשים גדולים שעשו סדר בארץ, כמו שכתוב בפסוק טז, הם השתדלו שילדי ישראל ילמדו יותר תורה בעיקר מפני הוריהם וגם מפני מורים בישיבות שהיו גם אז. רוב בני ישראל היו אנשים טובים ומהר מאד תיקנו את מה שהיה מקולקל, ואז ה' חזר לעזור להם. אולם, כאשר עברו שנים רבות, נמצאו אנשים חדשים שלא היו טובים כמו שה' דרש. כל הגויים כולם עבדו אז לאלילים ועשו כל מה שליבם חפץ. אצל עובדי האלילים הכל היה מותר. גם דברים שהיום כל אחד מסכים כי זה חטא כבד, נחשבו אז למותרים והיה קשה מאד לישראל להיות שונים מכל בני האדם. תמיד נמצאו אנשים שחפצו לעשות כמו שכל האנשים עושים. לפעמים גם ילדי אנשים טובים משתוקקים לעשות דברים רעים. לפעמים דוקא ילדים שנראים טובים נעשים אחר כך רעים, מפני שהוריהם היו בטוחים בהם וחשבו שאין צורך להקפיד כל כך על לימודם והנהגתם. יש גם ילדים שלימדום וזה לא השפיע עליהם. הם מפחדים רק מעונש. אם הם יודעים כי יש הרבה שוטרים שמיד יענישו אותם - הם לא יעיזו

לעשות פשע. אבל אם הם רק מרגישים שאין שמירה - הם יכולים לעשות דברים רעים מאד. כבוד השופט הראשי היה גדול מאד בישראל. כאשר היה שופט ראשי היה הפחד גדול על כולם. אבל כאשר שמעו שמת השופט היו אנשים שביקשו להשתמש בהזדמנות זו לעשות ככל שלבם חפץ. גם אז לא תמיד עשו דברים רעים מאד. עלינו לזכור כלל גדול: בכל מה שנאמר על חטאי ישראל יש הרבה דברים שאינם נחשבים בעיני אנשים רגילים לחטוא, ובכל זאת, ליהודים הם עבירה גדולה (כל אדם נידון באופן יחסי למה שהוא מוכשר וצריך לעשות). ככה זה ביחסים שבין אדם לאדם, בדרך ארץ, במעשי חסד וכך הוא בעיני תפילה, כשרות, שבת וחגים. הדיינים והרבנים של אז, לא רצו להשתמש בכוח נגד אנשים ואלו היו מעיזים פנים נגדם ומתנגדים להם בכל מיני טענות, וביניהם גם בטענה שהשופטים עצמם אינם צדיקים כמו שצריך להיות. רבני ישראל שואפים תמיד שבני ישראל יעשו את הישר מעצמם. גם המורים שלכם משתדלים לעשות כן. לפעמים זה לא כל כך טוב. אבל גם בעונשים לא תמיד מצליחים. חכמי ישראל קיוו שבמשך הזמן יוטב העם מעצמו. כך היה, אבל בינתיים היו תקלות.

תלמיד: למה השופט הזקן לא מינה שופט אחר במקומו לפני מותו?

המחנך: קשה היה לישראל להחליט מי האיש הראוי לעמוד בראשם במקום משה ויהושע. ישראל חיפשו תמיד את האיש הטוב ביותר וקיוו שימצאו. אבל גם כאשר מצאו לא הסכימו האנשים לעמוד בראש, כי חכמי ישראל האמיתיים הם ענוים גדולים ובורחים מן הכבוד. צריכים היו להכריחם לכך. פעמים רבות איחרו לעשות כן ובינתיים מת השופט.

תלמיד: מכל האמור נראה כי בני ישראל באותה תקופה היו מאד רעים ולא מסודרים.

המחנך: הסדר בודאי היה לקוי, אבל מקורו לא היה ברשעות. כפי שאמרנו, נתעכב מינוי השופטים המנהיגים בגלל צדקות חכמי ישראל. גם האנשים לא היו רעים כל כך. אין אדם נקרא רע אם הוא חוטא לפעמים - זה טבע האדם. רע נקרא האיש שאי אפשר להחזיר אותו מדרכו הרעה, לא אותו ולא את בניו, אולם, בתקופת השופטים הוחזרו האנשים מהר מאוד לעבודת ה' וזה העיקר. אבל בעיני ה' גם זה היה רע, כי ה' חפץ שבני ישראל יהיו טובים בהחלט ושתמיד יתגברו על הטבע הרע של האדם ואף פעם לא יעשו רע.

שימו לב יפה:

אפשר לומר שבני ישראל בתקופת השופטים היו רעים מפני שמדי פעם חזרו לחטוא. אפשר לומר שבני ישראל בתקופת השופטים היו טובים מפני שמדי פעם חזרו בתשובה ותיקנו את מעשיהם. לי נראה שיש לדון אותם לפי נכונותם לתקן את מעשיהם ולא לפי חטאם. מה דעתכם? כדאי שהמחנך ישתדל לפתח שיחה רחבה על נושא זה.